

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสภาพและบทบาทของสตรีในครอบครัวและในชุมชน เมื่อสามีไปทำงานในประเทศตะวันออกกลางของ 2 หมู่บ้านในอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ โดยได้กำหนดประเด็นว่า การที่สามีเดินทางไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง และการมีรายได้ส่งเข้ามาให้ครอบครัวประกอบกับการที่ภรรยาต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัว รับภาระที่มีต่อกิจการงานภายในครอบครัว และบทบาทหน้าที่ที่มีต่อชุมชนนั้นจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพและบทบาทของภรรยาในครอบครัวและในชุมชน ซึ่งสามารถสรุปผลของการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. สภาพภาพและบทบาทของภรรยาในครอบครัว

1.1 ระดับฐานะการกินอยู่

การที่สามีเดินทางไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนดีขึ้นอย่างมาก รายได้รวมของครัวเรือนเพิ่มขึ้นมาก แต่ภายหลังจากกลับจากทำงานในประเทศตะวันออกกลางแล้วพบว่า รายได้รวมของครัวเรือนลดลง ทั้งนี้เพราะหลังจากกลับมาแล้ว จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นเดิม ลักษณะการถือครองที่ดินและขนาดที่ดินที่ถือครองมีจำนวนเพิ่มขึ้นเล็กน้อย แต่มีทรัพย์สินประเภทอุปกรณ์ไฟฟ้า และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เช่น โทรทัศน์ วิทยุ เทป พัดลม เคาริด รถยนต์ และรถจักรยานยนต์ ฯลฯ

เมื่อพิจารณาจำนวนค่าใช้จ่ายในครัวเรือนต่อเดือน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีจำนวนค่าใช้จ่ายสูงขึ้น แสดงให้เห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนดีขึ้น จึงมีเงินมาจับจ่ายใช้สอยมากขึ้น แต่การใช้จ่ายเรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัว และการใช้เวลาในการพักผ่อนยังเหมือนเดิม และมีบางครัวเรือนที่ลดลงในช่วงสามีทำงานอยู่ในประเทศตะวันออกกลาง

ลักษณะที่อยู่อาศัยพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเมื่อสามีไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง กล่าวคือ ได้มีการปลูกสร้างซ่อมแซมที่อยู่อาศัยใหม่เพิ่มขึ้นเป็น

จำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นบ้านไม้ รองลงมาจะมีลักษณะ เป็นครึ่งไม้ครึ่งตึกเพิ่มขึ้น มีการกั้นห้องนอนเป็นสัดส่วนมากขึ้น มีการทำห้องน้ำห้องส้วมไม้เพิ่มขึ้น มีการใช้เครื่องตกแต่งที่อยู่อาศัย คือ นิยมมีเครื่องตกแต่งบ้านที่ค่อนข้างทันสมัยมากขึ้น ส่วนใหญ่จะมีโซฟาพับแขกหรือไม้กึ่งไม้สักของ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงฐานะความเป็นอยู่ของเจ้าของบ้าน

ลักษณะการรักษาพยาบาลในขั้นแรกเมื่อมีสมาชิกในครัวเรือนเจ็บป่วย มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย โดยมีการไปรักษาตามคลินิกเพิ่มขึ้น แทนการไปรักษาตามโรงพยาบาลของรัฐ ทั้งนี้เพราะได้รับความสะดวกสบายมากกว่า สมาชิกในครอบครัวก็ยอมรับว่ามีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยส่วนใหญ่ยอมรับว่าระดับความเป็นอยู่ของสมาชิกในครัวเรือนอยู่ในระดับปานกลาง

1.2 หน้าที่และความรับผิดชอบที่มีต่อครอบครัว

หน้าที่และความรับผิดชอบที่มีต่อครอบครัวพบว่า เมื่อสามีไปทำงานอยู่ในประเทศตะวันออกกลางนั้นหน้าที่และความรับผิดชอบของภรรยาต่อครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด โดยที่ภรรยาจะมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัวมากขึ้น ทั้งนี้เพราะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัวแทนสามีในช่วงที่สามีไม่อยู่ ขณะเดียวกันก็ต้องทำหน้าที่เดิมของตัวเองไปด้วย แต่หลังจากสามีกลับจากต่างประเทศแล้ว สามีจะกลับมาทำหน้าที่ต่าง ๆ ที่สามีเคยทำตั้งแต่ก่อนไป ดังนั้นเมื่อสามีกลับมาแล้วหน้าที่และความรับผิดชอบของภรรยาจะ เหมือนกับช่วงก่อนสามีไปทำงานต่างประเทศ ส่วนหน้าที่และความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้นนั้นเป็นการเพิ่มขึ้นเพียงชั่วคราว เพราะการจากไปของสามีเป็นการไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง เท่านั้น

1.3 อำนาจตัดสินใจในครอบครัว

อำนาจการตัดสินใจในครอบครัวพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงมากเมื่อสามีไปทำงานอยู่ในประเทศตะวันออกกลาง กล่าวคือพบว่าภรรยามีอำนาจในการตัดสินใจมากขึ้น ทั้งนี้เพราะ เมื่อสามีไม่อยู่ภรรยาต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัวแทนสามี ตลอดจนเป็นผู้ดำเนินการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ภายในครอบครัว อันได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาของบุตร การตัดสินใจเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และการตัดสินใจในการซื้ออุปกรณ์การเกษตร แต่

ถ้าเป็นเรื่องสำคัญภรรยาจะเขียนจดหมายไปปรึกษาสามีก่อนจะตัดสินใจ เช่น การซื้อสิ่งของที่มีราคาแพง การเลือกสถาบันการศึกษาที่บุตรจะเรียนต่อ ทั้งนี้เพราะถึงสามีจะอยู่ต่างประเทศ แต่ก็เป็นการไปแบบชั่วคราวเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง และยังมีความผูกพันกับสมาชิกในครอบครัวเหมือนเดิม และเป็นคนทำงานหาเงินส่งมาให้ครอบครัว แต่ถ้าเป็นปัญหาทั่วไป ส่วนใหญ่ภรรยาจะตัดสินใจเอง

ส่วนการยอมรับการตัดสินใจของภรรยาจากสมาชิกภายในครอบครัวพบว่า การตัดสินใจของภรรยาทุกครั้งส่วนใหญ่จะได้รับการยอมรับจากสมาชิกภายในครอบครัวมากชน ทั้งนี้เพราะ เมื่อสามีไม่อยู่ภรรยาต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัวแทน สามารถใช้ดุลยพินิจตัดสินใจหาภายในครอบครัวได้เอง เมื่อสามีไม่อยู่ และในสภาพความเป็นจริงผู้หญิง เป็นผู้ที่มีความบทบาทสำคัญในครอบครัว เคียงคู่กับสามี มีสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจภายในครอบครัว เหมือนกับสามี เพียงแต่ถ้าสามีอยู่ก็จะมอบอำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดให้กับสามี แต่เมื่อสามีไม่อยู่ภรรยาก็จะเป็นผู้นำหน้าที่แทน

1.4 ความสนใจข่าวสารจากสื่อมวลชน

ความสนใจข่าวสารจากสื่อมวลชนของภรรยาพบว่า จากการที่มีจำนวนครัวเรือนที่มีโทรทัศน์และวิทยุใช้มากขึ้นเท่าที่แหล่งที่ได้รับข่าวสารเปลี่ยนไป กล่าวคือช่วงก่อนสามีไปทำงานต่างประเทศส่วนใหญ่จะรู้มาจากการบอกเล่าต่อ ๆ กันจากญาติ เพื่อนบ้าน และผู้มาชุมชน แต่หลังจากสามีไปทำงานอยู่ต่างประเทศพบว่า การรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ ได้จากการชมโทรทัศน์และฟังวิทยุมากขึ้น แต่พบว่าประเภทของสารที่ได้รับ ไม่ว่าจะเป็นรายการโทรทัศน์ที่ชอบดู รายการวิทยุที่ชอบฟัง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ส่วนใหญ่ชอบดูรายการข่าว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะรายการข่าวนั้นในช่วงหัวค่ำ ซึ่งเป็นช่วงที่ว่างจากการทำงาน และเป็นช่วงก่อนเข้านอน ประกอบกับปัจจุบันการนำเสนอข่าวทางโทรทัศน์มีวิธีการนำเสนอข่าวที่น่าสนใจมากขึ้น ประกอบกับช่วงที่ทำการสำรวจนั้นกำลังมีข่าวเกี่ยวกับการสู้รบที่ชายแดนไทย-ลาว กรณีหมู่บ้านร่มเกล้าซึ่งติดกับเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เหตุการณ์ดังกล่าวได้สร้างความตื่นตระหนกให้กับประชาชนในเขตอำเภอภูเขียวเป็นอันมาก ชาวบ้านหันหน้าวิตกว่าประเทศลาวจะเข้ายึดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวว่าจะต้องตกเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ จึงมีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง คอยสนใจติดตามข่าวสารต่าง ๆ กันมากขึ้น

ส่วนการอ่านหนังสือพิมพ์ พบว่ามีการอ่านกันน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่
อ่านหนังสือไม่ค่อยออก เนื่องจากส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถม 4 การจะซื้อหนังสือพิมพ์มา
อ่านนั้นต้องเสียเงินและต้องไปซื้อในตัวอำเภอ ดังนั้นจึงพบว่ามีผู้อ่านหนังสือพิมพ์กันน้อยมาก

สำหรับการสนทนากับเพื่อนบ้าน พบว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะ
ในสังคมชนบทเป็นสังคมเล็ก ผู้คนจะรู้จักกันอย่างทั่วถึง บ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน มี
โอกาสพบกัน ทักทายสนทนากันได้กันอยู่เสมอ ดังนั้นจึงพบว่ามี การพูดคุยกับเพื่อนบ้านอยู่เป็น
ประจำ

1.5 ความสนใจในการศึกษาของสมาชิกในครอบครัวและในชุมชน

ความสนใจในการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว และในชุมชน มีการ
เปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย กล่าวคือ พบว่าส่วนใหญ่ต้องการให้ลูกเรียนจบในระดับสูง คือ
จบปริญญาตรีขึ้นไป และมีความเห็นว่า การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสมาชิกในครอบครัว
 ทั้งนี้เพราะ เป็นค่านิยมของคนในสังคมไทยที่นิยมส่งบุตรหลานให้เรียนจบในระดับสูง เพื่อที่
จะได้ทำงานในตำแหน่งดี เป็นที่เชิดชูวงศ์ตระกูล ดังนั้นถ้ามีความสามารถที่จะส่งลูกเรียน
ต่อในระดับสูงได้ก็จะส่งให้เรียน

ส่วนการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการขยายชั้นเรียนในหมู่บ้าน ซึ่ง
โรงเรียนประจำหมู่บ้านที่ทำการสำรวจทั้ง 2 หมู่บ้าน มีถึงระดับชั้นประถม 6 พบว่าส่วนใหญ่
มีความเห็นว่าไม่ควรขยายชั้นเรียนต่อไปอีก เพราะโรงเรียนของหมู่บ้านใกล้เคียงมีถึงระดับ
ชั้นมัธยมอยู่แล้ว และระยะทางไม่ห่างกันมากนัก ประกอบกับส่วนใหญ่นิยมส่งลูกไปเรียนโรงเรียน
กุเชียว ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำอำเภอและมีชื่อเสียงพอสมควร ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่า
โรงเรียนใหญ่ประจำอำเภอมีความพร้อมมากกว่า และมีวิธีการสอนที่ได้ผลกว่าโรงเรียนเล็ก ๆ
ตามหมู่บ้าน จึงเห็นว่าไม่มีความจำเป็นต้องขยายชั้นเรียนของโรงเรียนประจำหมู่บ้านอีก

ส่วนการให้ความช่วยเหลือโรงเรียนในหมู่บ้าน พบว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง
ไม่ว่าสามีจะอยู่บ้าน หรือไปทำงานต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะทางโรงเรียนไม่ค่อยมี
กิจกรรมพิเศษที่จะขอความช่วยเหลือบ่อยนัก ส่วนมากจะขอความช่วยเหลือให้ไปช่วยทำอาหาร
ในโอกาสสำคัญเช่น จัดงานวันเด็ก ส่วนการเรียกรับเงินในบางโอกาสนั้น ทางโรงเรียนจะ
ขอเรียกรับกับปกครองของนักเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเงินจำนวนไม่เกิน 100 บาทต่อปี แต่

จากการพูดคุยขณะสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านเดิมอาจจะให้ความช่วยเหลือ ถ้าทางโรงเรียนต้องการให้ช่วยเหลือ

1.6 การให้ความสนใจในกิจกรรมทางศาสนา

การให้ความสนใจในกิจกรรมทางศาสนา พบว่า การที่สามีไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง ไม่มีผลต่อความสนใจในกิจกรรมทางศาสนาของภรรยา กล่าวคือพบว่า ภรรยาของคนงานที่ไปทำงานในประเทศตะวันออกกลางส่วนใหญ่ได้ให้ความสนใจในการทำบุญตักบาตรเหมือนเดิม ถึงแม้สามีจะไปทำงานอยู่ต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะชาวชนบทมีความผูกพันกับศาสนามาก การทำบุญตักบาตรจะทำกันแทบทุกครัวเรือน โดยจะมีสมาชิกในครัวเรือนคนใดคนหนึ่งกระทั่วยู่เป็นประจำ ซึ่งส่วนใหญ่จะได้แก่ผู้สูงอายุและสตรี จึงพบว่ามีการทำบุญตักบาตรอยู่อย่างสม่ำเสมอ ทั้งช่วงที่สามีอยู่บ้านและเมื่อสามีไปทำงานอยู่ต่างประเทศ และจากการสอบถามถึงทัศนะที่มีต่อพุทธศาสนาพบว่า ส่วนใหญ่เห็นว่าศาสนาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต

ส่วนการช่วยเหลือวัดในชุมชน พบว่า ยังมีลักษณะการให้ความช่วยเหลือเหมือนเดิม ซึ่งส่วนใหญ่จะบริจาคเป็นเงินประมาณปีละไม่เกิน 500 บาท ซึ่งส่วนใหญ่จะบริจาคทำบุญในเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนา คือ ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ตลอดจนบริจาคเมื่อทางวัดขอเรียไร

2. สถานภาพและบทบาทของภรรยาในชุมชน

2.1 การให้ความช่วยเหลือโรงเรียนในชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่จะบริจาคเงินช่วยเหลือคิดรวมตลอดทั้งปีไม่เกิน 100 บาทต่อปี ทั้งนี้เพราะนาน ๆ ครั้ง โรงเรียนจะมาขอความช่วยเหลือสักครั้ง นอกจากครัวเรือนที่มีลูกยังเรียนอยู่ที่โรงเรียน ซึ่งทางโรงเรียนจะติดต่อขอความช่วยเหลือหลายครั้ง และเมื่อพิจารณาถึงปัญหาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรพบว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ เพราะลูกยังเรียนอยู่ระดับชั้นประถม และเรียนใกล้บ้านจึงไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก

2.2 การทำบุญช่วยเหลือในลักษณะที่วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน พบว่า มีการทำบุญช่วยเหลือวัดสม่ำเสมอ แม้ว่าสามีจะทำงานอยู่ต่างประเทศ การช่วยเหลือส่วนใหญ่จะช่วย

โดยการบริจาคเป็นเงินไม่เกิน 500 บาทต่อปี และให้ทุกอย่างตามที่ทางวัดได้ขอความช่วยเหลือ อาทิเช่น เงิน สิ่งของ และแรงงาน

2.3 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่สามีไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง อันทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนดีขึ้น และได้ส่งผลให้สมาชิกในครัวเรือนโดยเฉพาะภรรยาได้รับการยอมรับนับถือจากสมาชิกในชุมชนมากขึ้น การให้ความช่วยเหลือกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านได้เปลี่ยนไป กล่าวคือ เปลี่ยนจากการช่วยโดยการช่วยแรงงานอย่างเดียว เปลี่ยนเป็นช่วยในรูปของเงิน สิ่งของ และแรงงานเพิ่มขึ้น มีการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้านมากขึ้น กลุ่มที่มีสมาชิกมากที่สุดเป็นกลุ่มกิจกรรมทางสังคม ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มสตรี และกลุ่มลูกค้า ธกส. ซึ่งจัดเป็นกลุ่มทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่ให้ความร่วมมืออย่างดี เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มทุกครั้ง แต่ส่วนใหญ่จะไม่แสดงความคิดเห็นเสนอต่อกลุ่ม สำหรับผู้ที่เคยแสดงความคิดเห็นต่อกลุ่มนั้น ได้แก่ ผู้ที่ได้รับการมอบหมายจากสมาชิกให้เป็นตัวแทน ซึ่งมักมีลักษณะเป็นคนที่มีความมั่นใจในตัวเองสูง มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงในชุมชน เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับนับถือจากสมาชิกในชุมชน การแสดงความคิดเห็นต่อสมาชิกในกลุ่มนั้น ได้รับการยอมรับบางครั้ง แต่มีบางคนที่แสดงความคิดเห็นออกไปแล้วจะ ได้รับการยอมรับจากสมาชิกกลุ่มทุกครั้ง

และเมื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีผู้นำเป็นผู้หญิงพบว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใด กล่าวคือ ส่วนใหญ่เห็นว่าผู้หญิงมีความสามารถที่จะ เป็นผู้นำหมู่บ้านได้ และสำหรับตัวของผู้หญิงเอง คิดว่าตัวเองมีความสามารถเป็นผู้นำกลุ่มกิจกรรมได้ แต่อาจจะหาหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์เท่าผู้ชาย เพราะ ไม่มีเวลาว่างมากพอที่จะทุ่มเทให้กับตำแหน่งผู้นำกลุ่ม

โดยสรุป การเดินทางไปทำงานของสามีในประเทศตะวันออกกลาง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสถานภาพและบทบาทของภรรยาในครอบครัว เพราะช่วงที่สามีทำงานอยู่นั้น ประเทศตะวันออกกลางภรรยาต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัวแทนสามีทุกอย่าง และมีบทบาทที่สำคัญในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นกิจการงานภายในครอบครัวหรือภาระกิจที่มีต่อสังคมส่วนรวม แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเป็นเพียงชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อสามีกลับมาแล้วสามีจะหาหน้าที่ของคนเหมือนเดิม

การเปลี่ยนแปลงสภาพและบทบาทในชุมชนนั้น ยังไม่ปรากฏชัดเจนนัก
ถึงแม้การที่ครอบครัวมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นทำให้ได้รับการยอมรับนับถือมากขึ้น แต่เงินที่ได้
มานั้น ได้มาจากการทำงานของสามีโดยตรง ภรรยาทำหน้าที่เป็นผู้เก็บเงินจะนำเอามาใช้จ่าย
เอง ก็เฉพาะรายการเล็กน้อยเท่านั้น แต่ทั้งหมดคงต้องรอให้สามีกลับมาก่อน นอกจากนั้นช่วงที่
สามีทำงานอยู่ต่างประเทศนั้น ภรรยาต้องรับผิดชอบทั้งงานในบ้านและงานในไร่สนามมากขึ้น
โอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ จึงมีน้อย และเข้าร่วมในฐานะผู้ตาม การแสดงความคิดเห็น
มีน้อยมาก ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของความเชื่อของสังคมที่สืบทอดกันมาเกี่ยวกับเรื่องความค้ำยกว่า
ผู้ชาย ซึ่งถึงแม้จะเลือนลางไปมากแล้ว แต่ผู้หญิงส่วนใหญ่ก็ยังคงการให้ผู้ชายเป็นผู้นำ โดย
เฉพาะในสังคมชนบทที่ยึดมั่นอยู่กับความเชื่อดังเดิม คิดว่ากิจการงานนอกบ้านควรเป็นหน้าที่
ของผู้ชายโดยตรง โดยเฉพาะการเป็นผู้นำ ถึงแม้ผู้หญิงจะสามารถทำได้แต่ก็ไม่สมบูรณ์เหมือน
ผู้ชายเท่า

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่สามียังไม่กลับและกลุ่มที่สามีกลับมาแล้ว
พบว่า เกี่ยวกับบทบาทต่อครอบครัวนั้น กลุ่มที่สามียังไม่กลับมีบทบาทต่อครอบครัวมากกว่ากลุ่ม
ที่สามีกลับมาแล้ว เพราะสามีไม่อยู่ ดังนั้น ภรรยาต้องทำหน้าที่ดูแลครอบครัวตลอดจนความ
เป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวต้องทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ เมื่อมีปัญหาต้องตัดสินใจเอง นอก
จากเป็นเรื่องสำคัญมาก เช่น เป็นเรื่องที่ต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมาก หรือเรื่องที่ก่อให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงขึ้นในครอบครัว ก็จะต้องเขียนจดหมายไปขอความเห็นจากสามีหรือให้สามีเป็นผู้
ตัดสินใจเลย ในบางเรื่องจะรอให้สามีกลับมาก่อนจึงจะทำ เช่น การสร้างบ้าน ซื้อรถยนต์
การซื้อที่ดิน หรือซื้ออุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือนที่มีราคาสูง ทั้งนี้เพราะสามียังมีสถานะภาพเป็น
หัวหน้าครอบครัว เป็นผู้หาเงินมาเลี้ยงครอบครัว และเป็นการจากไปแบบชั่วคราวเท่านั้น
ดังนั้น ถึงแม้ภรรยาต้องมีบทบาทเพิ่มขึ้นมากมาย แต่อำนาจการตัดสินใจเรื่องสำคัญยังขึ้นอยู่กับ
สามี ส่วนกลุ่มที่สามีกลับมาแล้ว ภร่ายังมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัวเช่นเดียวกัน แต่บทบาท
การเป็นผู้นำครอบครัวเป็นหน้าที่ของสามีเช่นเดิม ถึงแม้ว่าที่สามีอยู่ต่างประเทศ ภร่ายจะทำ
หน้าที่เป็นผู้นำครอบครัว มีอำนาจตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ เอง แต่เป็นการแทนแบบชั่วคราว
เมื่อสามีกลับมาแล้วสามีจะกลับมาเป็นผู้นำเหมือนเดิม ทั้งนี้ เพราะผู้หญิงต้องการให้สามีเป็น
ผู้นำโดยที่ตัวเองยินดีที่จะ เป็นผู้ตามมากกว่า

ส่วนบทบาทที่มีต่อชุมชน พบว่า บทบาทที่มีต่อชุมชนของทั้ง 2 กลุ่ม ไม่มีความ
แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะอยู่ในสภาพสังคมเดียวกัน สมาชิกในชุมชนชนบทมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน
ซึ่งมีลักษณะที่ยึดมั่นอยู่กับชนบทประเพณี และค่านิยมดั้งเดิมอยู่มาก การเข้าร่วมกิจกรรมใน

ชุมชนเป็นการเข้าร่วมในลักษณะของผู้ตามเช่นเดียวกัน ประกอบกับคุณสมบัติส่วนตัวของทั้ง 2 กลุ่มคือ การเป็นตัวแทนสมาชิกในครัวเรือนในการเข้าร่วมประชุมในหมู่บ้านซึ่งปกติเป็นหน้าที่ของสามีโดยตรง แต่เมื่อสามีไม่อยู่กลุ่มที่สามียังไม่กลับภรรยาจึงต้องทำหน้าที่แทนชั่วคราว ส่วนกลุ่มที่สามีกลับมาแล้วจะคืนหน้าที่นี้ให้สามีเช่นเดิม ส่วนการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน การแสดงความคิดเห็นในกลุ่ม การให้ความสนใจในเรื่องการศึกษาหรือกิจกรรมทางศาสนาในชุมชน ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ในชุมชนของทั้ง 2 กลุ่ม ไม่มีความแตกต่างกัน

กล่าวได้ว่า สิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดจากการที่สามีไปทำงานที่ประเทศตะวันออกกลาง คือการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชน ส่วนการเปลี่ยนแปลงบทบาทของภรรยาเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว เฉพาะช่วงที่สามีอยู่ต่างประเทศเท่านั้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของภรรยาไม่ปรากฏชัดเจนนัก

ข้อเสนอแนะบางประการจากการศึกษา

1. เนื่องจากการที่คนงานไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง ทำให้ครัวเรือนมีรายได้สูงขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชนบท และประเทศชาติ ดังนั้น รัฐบาลควรส่งเสริมการไปทำงานต่างประเทศอย่างจริงจัง โดยการช่วยเหลือด้านเงินสินเชื่อ โดยคิดดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำโดยหน่วยงานของรัฐบาลเอง หรือธนาคารพาณิชย์ เพื่อให้คนงานกู้ยืมมารับเป็นเงินทุนในการติดต่อเดินทางไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง และมีกำหนดการใช้จ่ายในระยะยาว เพื่อเปิดโอกาสให้คนงาน ตลอดจนสมาชิกในครอบครัว นำเงินที่ส่งมาจากต่างประเทศไปใช้จ่ายลงทุนในการประกอบอาชีพ หรือการดำเนินธุรกิจส่วนตัวในระดับหมู่บ้าน

2. ก่อนที่คนงานจะเดินทางไปทำงานในประเทศตะวันออกกลาง กรมแรงงานควรจัดการฝึกอบรมชี้แนะให้คนงาน ตลอดจนครอบครัวของคนงานรู้จักวางแผน การใช้จ่ายในอนาคต การนำเงินไปใช้จ่ายอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นต่อไป หลังจากที่กลับประเทศไทยแล้ว

3. จำนวนครัวเรือนที่มีโทรทัศน์และวิทยุมีมากขึ้น ประกอบกับการนำเสนอข่าว ตลอดจนรายการต่าง ๆ ทางโทรทัศน์สามารถดึงดูดความสนใจได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านให้ความสนใจต่อข่าวสารต่าง ๆ มากขึ้น ดังนั้น หน่วยงานของรัฐบาลควรวางแผนเผยแพร่ข่าวสาร

โดยผ่านสื่อดังกล่าว เพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านในการนำเงินรายได้ของครัวเรือนไปใช้ในลักษณะที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สำหรับตัวเองและครอบครัวตลอดจนแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและเป็นที่ต้องการของตลาดผู้บริโภค

4. ส่งเสริม แนะนำ อาชีพเสริมสำหรับสตรีอย่างกว้างขวางและทั่วถึง โดยผ่านสื่อประเภทโทรทัศน์ วิทยุ ตลอดจนหอกระจายข่าวในหมู่บ้าน ให้ผู้หญิงเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ที่จัดให้มีขึ้นในหมู่บ้าน เพราะที่ผ่านมาพบว่า สาเหตุที่มีผู้หญิงเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มน้อย เพราะไม่ทราบว่ามีการทำอะไรบ้าง และไม่ทราบว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มจะก่อให้เกิดประโยชน์อะไรบ้าง และกลุ่มกิจกรรมที่จัดขึ้นควรเป็นกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถหารายได้ให้กับสมาชิก

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีเพิ่มเติมอีก โดยศึกษาเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนที่สามีไปทำงานตะวันออกเฉียงใต้กับครัวเรือนที่สามีไม่ได้ไปทำงานต่างประเทศเลย เพื่อจะได้มั่นใจได้มากยิ่งขึ้นว่า การที่สามีไปทำงานต่างประเทศนั้นจะมีผลต่อสถานภาพและบทบาทของภรรยาหรือไม่

2. จากการศึกษาครั้งนี้ หากไม่ทราบว่ามีข้อบกพร่องบางประการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะไว้ตรงนี้สำหรับผู้ที่มีความสนใจจะศึกษาในแนวนี้ต่อไปว่า หลังจากเลือกพื้นที่ที่จะศึกษาได้แล้ว ผู้ที่จะทำการวิจัยควรจะไปสำรวจดูสภาพความเป็นอยู่ทั่วไปของประชาชนในพื้นที่ที่จะศึกษาก่อนการกำหนดสมมุติฐานการศึกษา เพื่อจะได้เข้าใจสภาพปัญหาที่แท้จริง และเพื่อประโยชน์ที่จะได้จากผลการวิจัย

3. การออกสำรวจเพื่อเก็บข้อมูล ผู้วิจัยควรใช้เวลาอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษาระยะหนึ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสเข้าไปสังเกตพฤติกรรมบางอย่างของกลุ่มตัวอย่างจากเหตุการณ์จริง นอกเหนือจากการสอบถามโดยใช้แบบสอบถามเพียงอย่างเดียว เช่น สังเกตการเข้าร่วมประชุม วิธีการเข้าร่วมประชุมของชาวบ้าน เพื่อจะได้มีความเข้าใจสภาพที่แท้จริง และนำมาอธิบายเพิ่มเติมในกรณีที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลโดยแบบสอบถามได้